

SZABVÁNY - DOKUMENTÁCIÓ

/A műszaki könyvtárosi továbbképző tanfolyamon elhangzott előadás kivonata./

E lapban a szabványokról még nem sok szó esett. Éppen ezért, a szabványokkal kapcsolatos dokumentációs kérdések tárgyalása előtt, indokolt pár szót magukról a szabványokról is írni.

1. A szabványokról általában

1.1 Mi a szabvány?

Erre a kérdésre többféleképpen lehet válaszolni. Ha nem is precízen, de tömören azt is mondhatjuk, hogy a szabvány "szakmai törvény". Ha azt vesszük tekintetbe, hogy a tervállamokban a szabvány /kevés kifejezett kivételtől eltekintve/ kötelező előírás és rendeltszerűen lép hatályba, akkor előző megállapításunkkal közel járunk az igazsághoz.

Alaposabban elemezve a szabvány természetét, nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a szabvány keletkezésében tárgyalások, viták után létrejött megegyezés is. E vitában részt kell venni minden érdekeltnek, pl. ipari termékek szabványai esetén az előállítók, a továbbfeldolgozók, felhasználók képviselőinek, tudományos intézetek, érintett állami intézmények kiküldötteinek. A viták után létrejött megállapodás lesz a törvény erejénél fogva kötelező előírás. Végeredményében mégis az előírás jelleg a döntő a szabványok tartalmi megítélésében.

Szabványokat ma már a világ minden kultur-országában készítenek. De, míg a tervállamokban a szabványok a gazdasági élet túlnyomórészt kötelező erejű rendezői, a kapitalista országokban nincsen törvényesen kötelező erejük. Ennek ellenére ott is mindinkább a gazdasági és műszaki élet legfőbb rendezőivé válnak /pl. közszállításokra legtöbb országban kötelezőek./

1.2 Miről szólnak a szabványok?

Legáltalánosabb válasz ez lehet: a szabványok tárgya az élet – természetesen elsősorban a gazdasági és műszaki élet – bármely problémája, amely ismétlődően megoldást igényelhet. Az ismétlődően jelentkező feladatokra célszerű egyszer s mindenkorra jól átgondolt megoldást kidolgozni. Ez az egyszer s mindenkorra érvényes megoldás olyan "sematizmus", amely a gazdasági életben biztonságot, állandóságot, de az élet bármely területén is nagy könnyebbséget és rendeződést jelent.

Példának említem, hogy a fogyasztási javak minőségi jellemzőit nem lenne ésszerű minden szállítási szerződésben újra és újra megállapítani. Ilyen eljárás állandó hibák /valamit kifelejtene/ és állandó viták /nem egyöntetű feltételek/ forrása lenne. Célszerű sorra venni a javakat /mezőgazdasági és ipari termékeket/ és egyszer s mindenkorra megállapodni a főbb minőségi és egyéb jellemzőkben, a megállapodásokat szabványba foglalni és kötelezővé tenni előállítóra, átvevőre egyaránt.

Az élet olyan sok vonatkozását rendezik ma már szabványok, hogy csak egészen általános áttekintésük is komoly tanulmány lenne. Itt azt említem még fel, hogy a könyvtári és könyvtári vonatkozású szabványaink száma is igen jelentős.

1.3 A szabványok fajtái és hatályuk

Dokumentációs szempontból elengedhetetlen, hogy a szabványok féleségeiről is legyenek bizonyos ismereteink.

1.3.1 Szabványok területi hatálya

Vannak nemzetközi szabványok, amelyeket jól felfogott érdekből a legtöbb kultur-ország elfogad és betart. Ezek u.n. szabványajánlások, amelyeket régebben az ISA hozott létre /ISA: International Federation of the National Standardizing Associationa/ 1928-től a második világháborúig. Ezen ajánlások ISA- Bullétin néven sorszámozva, általában négy nyelven /angol, francia, német, olasz/ jelentek meg. 1946-ban új nemzetközi szervezet alakult, az ISO /International Organization for Standardization/ Genf székhellyel, angol, francia és orosz hivatalos nyelvvel. Ma mintegy 80 műszaki bizottság /TC, Technical Committee/ foglalkozik a nemzetközi szabványok készítésével. A végleges ajánlásokat ISO/R jellel, sorszámmal, évszámmal és a kiadvány nyelvét kifejező betűvel jelölik, pl. az 1.

számu 1954. évi kiadásu, francia nyelvű ajánlás jele: ISO/R 1-1954/F/. Az ISO főtitkársága "ISO Journal" címen negyedévenként értesítőt ad ki a nemzetközi szabványosítási munkáról.

Megemlítendő, hogy az ISO-hoz tartozó, de nagy önállósággal rendelkező egyéb nemzetközi szabványosító szervezetek is működnek, mint pl. az IEC /International Electrotechnical Commission/, vagy a CEE /International Commission on Rules for the Approval of Electrical Equipment/, előbbinek a tematikája elektrotechnikai és híradástechnikai, utóbbié villamossági berendezések biztonsági és minőségi követelményeinek, valamint vizsgálatainak megállapítása. ,

Legáltalánosabbak, mennyiségileg a legjelentősebbek az országos szabványok. Ezek egy-egy ország egész területén hatályosak, a tervállamokban általában kötelezőek. A magyar országos szabványok /Magyar Népköztársasági Országos Szabvány/ régi jele: MNOSZ, újabb jele: MSZ. Ezen jel után sorszám, kötőjel és a kiadás évének két utolsó száma jelöli.

Legtöbb országban vannak már szakmai szabványok is. Ezek nem az egész ország, csak egy szakma területén hatályosak. Szakma alatt általában minisztériumot, vagy igazgatóságot értünk. A szabványok jelölése rendszerint utal is erre. Pl. a Kohó- és Gépipari Minisztérium szabványai KGM jelet is tartalmaznak, a Közlekedés és Postaügyi Minisztériuméi a KPM jelet.

Mindenütt ismeretesek az u.n. házisabványok, amelyek csak egy vállalat, gyár, intézmény területén érvényesek. Jelölésükre nincsen egységes rendszer.

1.32 Szabványok időbeli hatálya

Dokumentációs szempontból is fontos tudni, hogy a szabványok általában meg nem határozott ideig érvényesek. Hatályukat csak új, módosító szabvány megjelenésével, vagy kifejezett visszavonással veszti el. Ezen hatályvizsgálatára minden országos szabvány tartalmaz is felhívást: meg kell győződni, hogy az éppen kézben lévő példány érvényes-e még, nem jelent-e meg újabb kiadás. Egyes esetekben már a szabvány készítésekor látni való, hogy a szabvány nem készülhet el végleges hatályuként. Ilyenkor u.n. átmeneti szabványt készítenek. Jelölésük is utal ezen jellegükre, a szabvány előírt megjelölése

után nagy "Á" betű következik. Az ilyen szabványok az időbeli hatálytól eltekintve minden egyéb tekintetben kötelezőek.

1.33 Alkalmazási jelleg

Mint említettük országos szabványaink /de általában a szakmai és a háziszabványok is/ kötelező erejűek. Abban az esetben, ha a szabványt nem kívánjuk kötelezőként érvényesíteni, u.n. ajánlott szabványt adunk ki. Jelölésükben az előírt jelek után nagy "R" betűt kell alkalmazni.

1.34 Kidolgozási állapot

Említettük, hogy a szabványok szakértői viták és tárgyalások útján készülnek. Ezért az elkészültség különböző fokán már véglegesítésük előtt is kiadásra kerülnek, hogy bárki érdekeltnak alkalma legyen tanulmányozni és hozzászólásait megtenni. Az így kiadott javaslatok és tervezetek még nem kötelező erejűek. Jelölésükben a nagy "J", ill. "T" betűről is felismerhetők. Hasonló a helyzet az érvényes szabványok korszerűsítése, módosítása szakaszában is, a módosító javaslat /MJ/, vagy módosító tervezet /MT/ nem kötelezőek.

1.35 Egyéb megjelenési formák

Dokumentációs szempontból jelentősége lehet még annak, hogy a szabványok utólag kiegészítésekkel /jelük: "K"/ bővíülhetnek. Ezek kötelezőek. Tartozhat a szabványhoz egy vagy több függelék is, jele: "F". A függelék magyarázatokat, vagy egyéb nem kötelező leírásokat tartalmaz.

2. A szabványok dokumentációja

A szabvány-dokumentáció célja, tekintettel a szabványok általában kötelező voltára, nemcsak a tudományos tájékoztatás szervezése, hanem az, hogy a legrövidebb időn belül értesüljünk minden új szabványról, vagy módosításról, valamint, hogy bármely időpontban tudomással bírjunk a teljes állományról is. A hatályba lépési idők szigorú követelményeket támasztanak a gyorsaság és figyelem terén. A mindenkor kötelező erő pedig a teljes állomány birtoklását parancsolja. Ezért is a szabványügynek országosan, rendeletekkel szabályozott külön szer-

vezete van. Ezen tanulmányban nem ennek a szervezetnek a dokumentációs tevékenységével foglalkozom, hanem a műszaki könyvtárak, vagy egyéb dokumentációs szervek szabványokkal kapcsolatos teendőivel. Ezért az itt elmondottak csak ismertetések és ajánlások. Erre pedig azért van szükség, mert a szabványok azon túl, hogy általában parancsok, tusományos értékű dolgozatok is. Jellemzők pl. az egyes országok technikai fejlettségére, konkrétan, apró részleteiben megszabják a megkövetelt műszaki színvonalat és feltételeket. A szabványok nagymértékű műszaki információk forrásai, a műszaki tudományok jelentős és fontos részét képezik. Ezért minden műszaki könyvtár, vagy dokumentációs szerv tudományos anyagában is szerepelniük kell. A továbbiakban tehát a szabványdokumentáció napi gyakorlati kérdéseire szeretnék rávilágítani.

21. Források

A szabványokról, ill. azok megjelenéséről részben hivatalos lapokból, részben hivatalos jegyzékekből értesülhetünk.

A magyar országos szabványokat jelenleg a Szabványügyi Közlemények-ben, a Magyar Szabványügyi Hivatal havonta megjelenő hivatalos lapjában hirdetik ki. Itt közlik a készülő tervezeteket, módosításokat, hatálytalanításokat is. Tudományos rész egészíti ki a hivatalos közléseket.

Általában évente adja ki a Szabványügyi Hivatal az országos szabványok jegyzékét, ill. pótjegyzékét.

A jegyzékekben szakrendben találhatók az érvényes országos szabványok. A jegyzék fontos része a számszerű mutató és a tárgymutató. Tehát szakok szerint is, folyószámok szerint is és tárgy szerint is kikereshető bármely érvényes szabvány. Tartalmazzák a jegyzékek a kidolgozás alatt lévő tervezeteket is.

A műszaki könyvtárakban a Szabványügyi Közlemények is és az érvényes szabványjegyzék /ill. ha van, még a pótjegyzék is/ megtalálhatók legyenek. Ezek bármilyen kutatás fontos segédletei lehetnek.

A külföldi szabványok forrásai hasonlóak. Minden országnak meg van a hivatalos szabványügyi időszakos kiadványa, e mellett egy vagy több szabványügyi tudományos

folyóirata. Ugyancsak kiadják az évi jegyzékeiket is. Pár jelentősebb szabványosítási folyóirat: ASTM-Bulletin /USA, American Society for Testing Materials/ B.S.I. Information Sheet /Nagy-Britannia/ Canadian Standard Association Quarterly Bulletin /Kanada/ Circulaire d'information d'Institut Belge de Normalisation /Belgium/ Courrier de la Normalisation /Franciaország/ DIN Mitteilungen /Németország/ Elektronorm /Németország/ Magazine of Standards, The /USA American Standards Association/ Normalisace /Csehszlovákia/ Normalizacija /Lengyelország/ Normalizatie /Hollandia/ Önorm, Die /Ausztria/ SIS-nytt information fran Sveriges Standardiseringskommission /Svédország/ South African Standards Bulletin /Délafrikai Unió/ Standardisierung TGL /Német Demokratikus Közt./ Standardizacija /Jugoszláv/ Sztandartizacija /Szovjetunió/ VSM, SNV Normen Bulletin /Svájc/

Ezek és további folyóiratok is a Magyar Szabványügyi Hivatal szabványtárában rendelkezésre állanak. Helyes, ha a vállalatok exporttevékenységükkel kapcsolatos igényeik szerint közvetlenül is megrendelik a szükséges szabványügyi folyóiratokat. Ugyanez áll a külföldi szabványjegyzékekre is. A legfontosabbak a Szabványügyi Hivatalban minden érdeklődőnek rendelkezésre állanak, ezen túl pedig a fontosabbakat minden vállalat maga is beszerezheti.

A szakmai szabványok forrásai. Egyes, fejlettebb szabványosító szervezettel rendelkező szakma, intézmény /pl. MÁV, Posta, híradástechnikai ipár/ időszakonként megjelenteti szakmai és háziszabványai jegyzékét, melyek nemcsak belső használatra készülnek, hanem fontos források egyéb iparágak /pl. a MÁV és Posta szállítói/ részére is. Egyébként ezen szabványokat az illető tárca hivatalos lapja és a Szabványügyi Közlemények is kihirdetik.

A háziszabványok forrásai korábban a Szabvány Hivatal által kiadott jegyzékek voltak. Sajnálatos módon ez a kiadói munka pár év óta szünetel. Jelenleg csak szemé-

lyes kapcsolatok révén szerezhethünk tudomást az érdeklő vállalatok háziszabványosító tevékenységéről és eredményeiről.

2.2 Beszerezés

A magyar országos szabványok a Szabványboltban szerezhethők be /V., Szt. István-tér 4./ Az új kiadású szabványok megrendelése, megfelelő példány biztosítása "előrendelése" formájában akként van szervezve, hogy a Szabványügyi Közleményekhez mellékelte előrendelési lapon kell a szükséges szabványokat megrendelni. Ily módon megjelenéskor a szabványokat a Szabványbolt megküldi.

Az országos szabványok tervezetei a Szabványügyi Közleményekben történt kihirdetés alapján a Szabvány Hivatal szabványtárában mehetők meg.

Külföldi szabványok a Szabvány Hivatal szabványtárából kölcsön vehetők. A Szabvány Hivatalba beérkező külföldi szabványokról ETO rendszerű cédula katalógus áll rendelkezésre. Ez a katalógus arról is tájékoztat, hogy mely szabványoknak van meg a magyar fordításuk. Saját példányokat leggyorsabban fényképezés útján szerezhethünk.

Szakmai szabványok közül a KGM iparigazgatóságainak a szabványai a Szabványboltban kaphatók;

a MÁV szabványok: I. Hunyadi János-u. 3.

a Posta szabványok: IX. Gyáli-ut 18.

2.3 Osztályozás

A szabványokat általában az ETO szerint is osztályozzuk. A magyar országos szabványok első lapja felső szegélyén az ETO számok megtalálhatók. Ez áll a külföldi szabványokra is. ETO rendszerben van rendezve - mint említetttem - a Szabvány Hivatal külföldi szabvány kartotékája.

A magyar országos szabványok egyébként hivatalosan a Magyar Szabványok Szakrendszere szerint vannak osztályozva. Ez az osztályozás a szabványok tárgyköreinek jobban megfelel és főleg igen rövid jelölést használ. Lényegében az egy betűből és két számból alkotott jellel jól lehet rendszerezni egész szabványállományunkat. A magyar szabványok jegyzékei is e szerint a rendszer szerint csoportosítják a szabványokat.

2.4 Kezelés

Ha a műszaki könyvtáros szabványokat is kezel, célszerű a szabványok szétosztását, vagy kölcsönzését bármilyen

egyszerű módon nyilvántartani. Ez történhet számrendben lerakott kis kartonokon, amely csak a szabvány jelét és számát, valamint a kiadás, kölcsönzés feljegyzését tartalmazza. Ez még nem jelent nagy adminisztrációt, de a hatálytalanított, vagy módosított szabványok kicserélésénél elengedhetetlen. E nélkül ugyanis az érvénytelen szabványok forgalomban maradnának, ami esetleg súlyos bajt is okozhat.

2.5 Tárolás

A szabványok tárolását nagyban megkönnyíti azonos nagyságuk, szinte kivétel nélkül A4-es formátumon készülnek még a külföldiek is. Vállalatok és intézmények szabványellátása csak úgy oldható meg, ha a szóba jöhető szabványokból készletet tartunk/u.n. szabványtár/. A féleségeket és példányszámokat a vállalat igényei szabják meg, amelyet a kezelőnek jól kell ismerni. A készlet tárolása fiókokban, a szabványok vízszintes lerakásával történhet legolcsóbban, de történhet szerkezetes iratrendezőkben is. A rendezés szabvány féleségenként, ezen belül folyószám szerint történjék. /A szakrend szerinti tárolás kevésbé jó./ Bevált módszer a minimális készlet tartása: minden szükséges szabványból az első kiosztás /feltöltés/ után a szabványtárban maradjon 3-4 példány. Amikor a kezelő az utolsó előtti példányt kiadja, meg kell rendelni a pótlást, ez esetben rendszerint csak 3-4 darabot. Így különösebb fennakadás nem lesz a szabványellátásban.

2.6 Szabványgyűjtemények

A műszaki könyvtárból nem hiányozhatnak a szabványgyűjtemények sem. Ez akkor is szükséges, ha a műszaki könyvtár egyébként nem foglalkozik szabványellátással.

A szabványgyűjtemények afféle hivatalos kiadványok, egy-egy témakörre vonatkozó, rokon tartalmu szabványok /teljes, vagy megközelítően teljes szöveggel/ könyv alakban. Régtől ismeretesek és nagy kedveltségnek örvendenek a DIN könyvek. Szakkörökben újabban használjuk a GOSZT gyűjteményeket. Nagy sikerük volt egyes magyar szabványgyűjteményeknek is. Ezek azonban gyorsan elfogytak, az utánnyomások pedig nehézkesen haladnak. Megemlíthetjük, hogy a könyvtári vonatkozású szabványok is megjelentek ilyen könyv alaku kiadásban.

Ezen országos érdekű gyűjtemények mellett bőven vannak különleges vállalati igények is. A vállalati igényeknek megfelelően a műszaki könyvtárban is meg kellene lenni a házilag összeállított és befűzött, helyi jellegű gyűjteményeknek, amelyek országos szabványokon kívül tartalmazzanak a témába illő szakmai és háziszabványokat is.

2.7 Bibliográfiák

Ha általánosságban, több év távlatában nézzük az OMK-ban folyamatosan készülő szakbibliográfiákat; azt kell megállapítani, hogy a bibliográfusok nem fordítanak kellő figyelmet a szabványokra. A bibliográfiák könyv, folyóirat és szabadalom cimanyagon túl szabvány cimanyagot csak elvétve tartalmaznak. Ez talán valami általános szemléletből ered, s talán ez a szemlélet okozza, hogy a műszaki könyvtárak sem szentelnek különösebb figyelmet a szabványoknak.

Elsősorban a kutatóknak, de általában is a műszaki irodalom barátainak fontos a könyvirodalom, az ennél frissebbnek mondható folyóirat cikkek, valamint a még frissebbnek tartható szabadalmak ismerete. Ha a mindennapi élet szemszögéből nézzük a kérdést, azt mondhatjuk, hogy a szabadalmaknál az is jelentős szempont, hogy a már megszerzett szabadalmi gondolatot elvenni, felhasználni sem szabad, ismernünk kell a szabadalmakat, hogy tudjuk, milyen tilalmakkal kell megbirkóznunk. A szabványokkal valahogy fordítva áll a kérdés, a szabványokból ismerhetjük meg a betartandó parancsokat. Mind a kettő egyformán fontos. S ha ehhez hozzá vesszük még egy korábbi megállapításunkat, hogy nevezetesen a szabványok parancsoló jellegükön felül tudományos értékkel is bírnak, akkor nem vehető tulzott szerénységnak az, ha a szabványok részére a bibliográfiákban is és, részben ezeken keresztül, a műszaki könyvtárakban is több figyelmet javasolunk.

3 Összefoglalás

E cikk könyvtárosi használatra készült. A szabványok dokumentációjáról jóval többet kell tudni a szabványszerveket dolgozóknak. Azok a műszaki könyvtárosok, akik szabvány dokumentációval külön is, könyvtárosi munkájuk mellett kell, hogy foglalkozzanak, jól teszik, ha tanulmányozzák a Magyar Szabványügyi Hivatal kiadványai közt megjelent Kertes-Ziegler: A szabványok dokumentációja című és ezen cikkben is felhasznált forrásmunkáit.

Befejezésül pedig annyit, hogy feltétlenül növeli könyvtára értékét minden könyvtáros, aki a fontosabb szabványirodalommal is gyarapítja állományát. És ez természetesen még akkor is áll, ha a vállalatnál egyébként jól működő szabványügyi szervezet van.

Széll Sámuel

X - X - X

Az év folyamán a Bibliotheca könyvkiadó kiadásában, nyomtatott formában fog megjelenni az

E G Y E T E M E S T I Z E D E S O S Z T Á L Y O Z Á S

uj kiadása. Az eddigi, sokszorosított kiadásokkal szemben terjedelme jelentősen emelkedik, a bedolgozott fogalmak száma körülbelül 5000-el magasabb lesz.

A mű bevezető része a Dewey-féle decimális rendszer történetét tárgyalja, külön kitérve a magyar decimális történetére. Szabó Ervin munkásságáról is részletesen megemlékeznek.

Értékes része a munkának az általános szakozási tudnivalók összeállítása és példákkal való illusztrálása.

A mű szerkesztője Veredy Gyula, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa. Az egyes ismeretágakat az abban a tárgykörben legjáratosabb szakozó könyvtárosok dolgozták át. Bővítéseket alkalmaztak ott, ahol az osztályozó gyakorlat fogalmakat, tárgyköröket nélkülözött, bedolgozták a tudományos fejlődés folytán felmerült, vagy előtérbe került ismeretanyagot, a nemzetközi és hazai osztályozási döntések által megkívánt változásokat és korszerűsítéseket. Végül jelentéktelen fogalmakat és elavult megfogalmazásokat kiküszöböltek.

Lényeges eltérés az eddigiektől, hogy a magyar irodalom jelzete az új kiadásban nem 81, hanem a nemzetközileg elfogadott 894.511 jelzet.

Az ugyancsak bővített betűrendes mutató jelentősen meg fogja könnyíteni a művet használó könyvtárosok munkáját.

A mű előreláthatóan B/5-ös alakban, kéthasábos szedéssel fog megjelenni. Ára az előjegyzők számától függően kb. 180.-Ft.

A könyv helyes példányszámban való megjelentetése miatt kérjük, hogy a szükséges példányokat feltétlenül előjegyezni sziveskedjenek. Megjelenésekor csak az előjegyzett példányszám szállítására vállalunk kötelezettséget.

Állami Könyvterjesztő Vállalat
Könyvtárellátó Osztálya,
Budapest 53. postafiók 43.
Telefon: 315-175